

УДК 159.98. : 376

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.13.6>

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНІКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Ксенія Гавриловська

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008
e-mail: levkonja23@gmail.com*

Юлія Дем'янчук

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна, 10008
e-mail: juddelija@gmail.com*

Сучасна система освіти переживає період значних трансформацій, пов'язаних із включенням дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище. Інклюзивне навчання передбачає існування позитивних міжособистісних стосунків у класі. Важливою умовою налагодження сприятливих міжособистісних стосунків у інклюзивних класах є наявність сформованого толерантного середовища. Толерантне середовище виникає як результат здатності педагогів, нормотипових дітей та їх батьків позитивно сприймати феномен інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Толерантність характеризується готовністю приймати інших людей такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах безумовного прийняття і розуміння, поважати багатогранність проявів у міжособистісній взаємодії, запобігати ескалації конфліктів, шукати порозуміння. Толерантне середовище може бути сформоване шляхом проведення тренінгових занять, лекцій, майстер-класів, спрямованих на подолання упередженого ставлення до людей з інвалідністю, руйнування міфів і стереотипів. Створити умови для формування толерантності можна різними способами, зокрема організувати спільну діяльність дітей, яка є соціально та особистісно значущою і дозволяє накопичити досвід толерантної взаємодії. Модифіковані тренінгові технології, описані в цій статті, розраховані на використання в основній частині тренінгу з дотриманням усіх класичних принципів тренінгової роботи. Вправа «Крамниця толерантності» спрямована на усвідомлення власної толерантності і перспектив її розвитку з метою покращення взаємодії з сім'ями, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. Вправа «Коло стереотипів» допомагає усвідомити вплив стереотипів на психоемоційний стан людини, навчитися надавати підтримку в процесі взаємодії. Рольова гра «Толерантність у спілкуванні» сприяє формуванню навичок толерантного спілкування у конфліктній взаємодії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, толерантне середовище, толерантність, соціально-психологічний тренінг, тренінгові техніки.

Сучасна система освіти переживає період значних трансформацій, пов'язаних із включенням дітей з особливими освітніми потребами у освітнє середовище. Нормативно-законодавчу базу інклюзивної освіти нині максимально опублічено, досить ретельно описано правила етичного спілкування з особами з інвалідністю, надано рекомендації щодо універсального дизайну освітнього закладу, алгоритмізовано дії команди супроводу та кроки реалізації індивідуального освітнього маршруту дітей із особливими освітніми потребами, зокрема, специфіку складання індивідуального плану розвитку дитини тощо [1].

Проте ми можемо спостерігати, що саме по собі інклюзивне навчання (навіть дуже гарно організоване) не може забезпечити існування позитивних міжособистісних стосунків у класі. Проблеми міжособистісної взаємодії в інклюзивному класі, за несприятливого перебігу, можуть створювати ризик нівелювання успіхів інклюзивної педагогіки. Деструктивні конфлікти, несприятливий соціально-психологічний клімат, прояви міжособистісної та міжгрупової ворожнечі, булінг, – все це може призвести до небажання відвідувати школу, небажання навчатися і особистісно зростати у всіх учасників освітнього процесу. Тому важливим аспектом роботи педагогів і психологів є налагодження і регулювання взаємин між людьми. Успішність виконання даного завдання залежить від багатьох чинників [2].

Протягом останніх років проблеми виховання толерантного ставлення до людей з особливими потребами, їх реабілітації та соціалізації до суспільного життя були предметом досліджень багатьох вчених. У своїх дослідженнях українські вчені розглядають різні аспекти інклюзивного навчання для представників різних вікових груп. Так, вивчаються особливості надання психологічного супроводу студентам з інвалідністю [3]; інтеграція молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище [4] тощо.

Важливою умовою налагодження сприятливих міжособистісних стосунків у інклюзивних класах наявність толерантного середовища. Толерантне середовище виникає як результат здатності педагогів, нормотипових дітей та їх батьків позитивно сприймати феномен інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

У найбільш загальному вигляді толерантність розглядається як розуміння всього різноманіття культур, форм самовираження і виявлення людської індивідуальності. Будь-яка людина має право на знання, відкритість у спілкуванні, свободу думки, совісті, переконань, оскільки толерантність – це єдність у різноманітті [5].

Толерантність характеризується готовністю приймати інших людей такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах безумовного прийняття і розуміння, поважати багатогранність проявів у міжособистісній взаємодії, запобігати ескалації конфліктів, шукати порозуміння.

У інклюзивних класах учасниками освітнього процесу є учні, які мають особливі освітні потреби і прийшли у нове для них середовище нормотипових ровесників, також діти з нормотиповим розвитком, які мають навчитися толерантності, умінно допомогти, співчувати, та взаємодіяти так, щоб дозволити дитині з особливими освітніми потребами почувати прийнятою, бути частиною колективу. Саме тому інклюзивне навчання передбачає послідовну і постійну роботу з усіма суб'єктами освітнього процесу: педагогами, батьками, нормотиповими дітьми і дітьми з особливими освітніми потребами. Толерантне середовище може бути сформоване шляхом проведення тренінгових занять, лекцій, майстер-класів, спрямованих на подолання упередженого ставлення до людей з інвалідністю, руйнування міфів і стереотипів

Толерантність у міжособистісних стосунках неможливо побудувати суто декларативно. Толерантне середовище виникає там, де всі (або більшість) учасників освітнього процесу є толерантними. Це вимагає значної внутрішньої роботи, спрямованої на розпізнавання та руйнування власних стереотипів, упереджень. Створити умови для успішного проведення такої внутрішньої роботи можна різними способами, зокрема організувати спільну діяльність дітей, яка є соціально та особистісно значущою і дозволяє накопичити досвід толерантного ставлення один до одного. На основі власного практичного досвіду та спираючись на фундаментальні принципи організації тренінгової роботи [7; 8], ми модифікували деякі класичні тренінгові технології до використання їх в умовах організації інклюзивного навчання. Всі описані нижче ігрові методи розраховані на використання в основній частині тренінгу з дотриманням усіх класичних принципів тренінгової роботи.

Перед застосуванням даних вправ учасники отримують основні теоретичні знання про феномен толерантності в процесі міні-лекції та обговорення почутого матеріалу.

Вправа «Крамниця толерантності»

(модифікація: К. Гавриловська, Ю. Дем'янчук)

Мета: усвідомити власну структуру толерантності.

Хід виконання.

1 етап

Учасникам, методом мозкового штурму, пропонується сформувати образ толерантної особистості і відповісти на запитання:

– *Які якості притаманні толерантній особистості?*

(повага до інших, тактовність, почуття гумору, чуйність, терпимість до інакшості, гуманність, доброзичливість, здатність до співпереживання, тощо)

– *Які якості характерні для інтолерантної особистості?*

(завищена вимогливість, неприйняття інших, звичка критикувати, невміння володіти собою, схильність засуджувати інших, невміння поставити себе на місце іншої людини, тощо)

– *Які умови, на ваш погляд, необхідні для формування толерантної особистості?*

2 етап

Кожен з учасників має можливість проаналізувати і визначити перелік якостей «толерантної особистості», якими він (вона) володіє і у яких ситуаціях або з якою категорією людей вони будуть корисними.

Якість, яка вже розвинута	Рівень розвитку (1-12 балів)	У яких ситуаціях ця якість є корисною	Якість, яку варто ще розвинути	Бажаний рівень розвитку (1-12 балів)	У яких ситуаціях ця якість буде корисною

По завершенню роботи учасники можуть поділитися думками та враженнями відносно здійсненої роботи.

– *Що нового дізналися про себе?*

– *Чи задовольняє Вас рівень вашої толерантності?*

– *Чи складно вам бути «толерантною особистістю»?*

– *Які риси Вам ще потрібно розвинути? Для чого?*

Висновок: усвідомлення власної толерантності і перспектив її розвитку з метою покращення взаємодії з сім'ями, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Вправа «Коло стереотипів»

(модифікація: К. Гавриловська, Ю. Дем'янчук)

Мета: усвідомити вплив стереотипів на психоемоційний стан людини, навчитися надавати підтримку.

Обладнання: стільці, клубок ниток/мотузка.

Хід виконання.

Зі стільців виставляють коло (спинками в середину). Серед учасників групи обирається декілька бажаних на роль «дитини з особливими освітніми потребами» та «батьків, дитини з особливими освітніми потребами», які стають всередину цього кола.

1 етап

Всі інші учасники розпочинають озвучувати всі можливі негативні стереотипи чи уявлення про таку «Дитину» та «Батьків». Після кожного негативного висловлення

ведучий обмотує стільці ниткою стискаючи простір між ними доти, доки учасники, що стоять в середині, не зможуть вийти.

Питання до учасників:

Учасники, які виконували роль «Дитини» та «Батьків»	Інші учасники
– Що почували у цій ситуації?	– Які у вас виникли почуття?
– Про що думали в цей момент?	– Ви б хотіли опинитися в ролі такої Дитини чи Батьків?
– Що хотілось зробити?	– Що варто і не варто робити у процесі взаємодії з такою категорією дітей і дорослих?
– Що можна змінити?	– Як можна допомогти?

2 етап

Пропонується всім пригадати та озвучити слова розуміння, підтримки та поцінування таких «Дітей» та «Батьків», що будуть спростовувати попередні хибні уявлення. Учасники по черзі висловлюються, а ведучий у цей час поступово розплутує «ниткове коло».

Робота завершується, коли «Дитина» та «Батьки» цілком звільняються з «кола стереотипів».

У вигляді мозкового штурму сформулювати прийоми емоційно-соціальної підтримки дітей з ООП і їх батьків для вчителів/вихователів/керівників гуртків та інших спеціалістів.

Висновок: усвідомлення наслідків стереотипізованого мислення та формування напрямків психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Рольова гра «Толерантність у спілкуванні»

(модифікація: К. Гавриловська, Ю. Дем'янчук)

Мета: формування навичок толерантного спілкування у конфліктній взаємодії.

Хід виконання.

Група учасників поділиться на 3-5 підгруп. Ведучий пропонує кожній підгрупі сформулювати приклад ситуації з педагогічного досвіду, коли когось образили або скривдили. І використовуючи схему, розписати алгоритм вирішення проблемної ситуації.

Схема виходу з ситуації для «скривдженого»:

1. **Опис ситуації:** *«Коли ти почала мене сварити при друзях...».*
2. **Визначення ситуаційного емоційного стану:** *«... я почувала себе дуже ніяково і розгублено...».*

3. **Опис очікуваної реакції:** *«...дуже тебе прошу, наступного разу висловлюй свої зауваження коли ми наодинці, а не при моїх друзях...».*

4. **Прогнозування поведінкової реакції:** *«...тоді є більша ймовірність, що я буду прислухатися до твоїх слів!».*

По завершенню роботи груп, учасники презентують напрацьовані кейси, діляться думками та враженнями відносно отриманого досвіду.

Висновок: опанування навичками прогностичного аналізу конфліктних ситуацій та навчання сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами, конструктивній взаємодії.

Отже, важливою умовою налагодження сприятливих міжособистісних стосунків у інклюзивних класах є наявність сформованого толерантного середовища. Толерантне

середовище виникає як результат здатності педагогів, нормотипових дітей та їх батьків позитивно сприймати феномен інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Толерантне середовище може бути сформоване шляхом проведення тренінгових занять, лекцій, майстер-класів, спрямованих на подолання упередженого ставлення до людей з інвалідністю, руйнування міфів і стереотипів. Створити умови для формування толерантності можна різними способами, зокрема через застосування тренінгових технологій.

Список використаної літератури

1. Теорія і практика інклюзивної освіти. [Навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. 2-ге вид., доп. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг». 2019. 170 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. К.: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
3. Томаржевська І. В. Аналіз впровадження програми гуманістично орієнтованого психологічного супроводу студентів з вадами здоров'я в умовах професійної підготовки соціономічного профілю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна.* 2012. Вип. 20(1). С. 250-256.
4. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі. К.: Університет «Україна», 2015. 436 с.
5. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_503. Дата звернення: 20.06.2022.
6. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рек. автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
7. Живолуп Л. В. Тренінг розвитку толерантності у підлітків. Автор-укладач Л. В. Живолуп. Кременчук, 2008. 33 с.
8. Основи тренерської майстерності: [навч.-метод. посіб.] / Матійків І.М., Якимів А.І., Черняк Т.Г. / За заг. ред. А.І. Якиміва. Львів: Компанія "Манускрипт", 2012. 392 с.

TRAINING TECHNIQUES AS A MEANS OF FORMATION OF TOLERANCE IN THE SYSTEM OF INCLUSIVE EDUCATION

Kseniia Havrylovska,

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine, 10008
e-mail: levkonja23@gmail.com*

Yuliia Demianchuk

*Zhytomyr Ivan Franko State University,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine, 10008
e-mail: juddelija@gmail.com*

The modern education system is undergoing a period of significant transformations associated with the inclusion of children with special educational needs in the educational environment. Inclusive learning presupposes the existence of positive interpersonal relationships among classmates. An important condition for establishing favorable interpersonal relationships in inclusive classes is the presence of an established tolerant environment. Tolerant environment arises as a result of the ability of teachers, normative children and their parents to positively perceive the phenomenon of inclusive education of children with special educational needs. Tolerance is characterized by a willingness to accept other people as they are, to interact with them on the basis of unconditional acceptance and understanding, to respect the diversity of manifesta-

tions in interpersonal interaction, to prevent escalation of conflicts, to seek mutual understanding. Tolerant environment can be formed by conducting training sessions, lectures, workshops aimed at overcoming prejudice against people with disabilities, breaking myths and stereotypes. It is possible to create conditions for the formation of tolerance in various ways, in particular by organizing socially and personally significant joint activities of children, which allow accumulating experience of tolerant interaction. The modified training technologies described in this article are designed in compliance with all the classic principles of training and intended for use in the main part of the training. Exercise "The Tolerance store" aims to raise awareness of one's own tolerance and the prospects for its development in order to improve interaction with families raising a child with special educational needs. Exercise "Circle of stereotypes" serves to understand the impact of stereotypes on the psycho-emotional state of a person, to learn to provide support in the process of interaction. Role play "Tolerance in communication" promotes the formation of skills of tolerant communication in conflict interaction.

Key words: inclusive education, tolerant environment, tolerance, socio-psychological training, training techniques.